

Sognebiblioteksundersøgelsen 1885

Af Marton de Hartyani

I. Undersøgelsens baggrund og forløb

I Kultusministeriets arkiv, som opbevares i Rigsarkivet, befinder sig tre pakker med betegnelsen »Oplysninger om folkelige- og skolebogsamlinger«. ¹ Indholdet består af et fortrykt spørgeskema, som i 1885 udsendtes til samtlige sogne i landet, og besvarelserne fortæller om beskaffenheden af de eksisterende folkebiblioteker. ² I det følgende fremlægges materialet, og underkastet en foreløbig analyse søges det sat i en historisk sammenhæng.

De tidlige folkebiblioteker havde virket uden statslig eller anden central finansiel støtte. I 1876 begyndte den Raben-Levetzause Fond at yde et tilskud på 3000 kr. årligt til folkebibliotekerne og nedsatte Komitéen til Uddeling af Boggaver, bestående af professor Edvard Holm, beregner Albert Andresen, litteraturhistorikeren Frederik Winkel Horn og i en periode docent N.J. Fjord, til at fordele midlerne. Komitéen nåede hurtigt frem til den overbevisning, at støtten var meget nyttig, men beklagede, at der måtte tildeles for små tilskud til de enkelte folkebiblioteker, da der var et meget stort antal ansøgninger, der fortjente at blive imødekommet. ³

Den 21. juli 1881 henvendte Komitéen sig til Kultusministeriet for at bevæge det til at støtte folkebibliotekerne over Finansloven. ⁴ Baggrunden for henvendelsen var, at den Raben-Levetzause Fond

Marton de Hartyani, forskningsbibliotekar. Universitetsbibliotekets 1. afd. Amager filial, Njalsgade 80, 2300 København S.

ikke så sig i stand til at fortsætte sin støtte efter 1882, og i den anledning bad Komitéen staten om at fordoble tilskuddet, således at der ydedes 2-3000 kr. i 1882-83 og 5-6000 kr. 1883-84. Komitéen argumenterede ud fra hjælp-til-selvhelp-princippet og erklærede, at »de Ofre ... der behøvedes til at holde et Folkebibliothek oppe, ikke ere større i og for sig, end at Befolkningen ... selv maatte kunne udrede de nødvendige Penge dertil«, men at der var et stort behov for penge til at kunne komme i gang. Derfor »[vilde] Opgaven ... kun kunne løses nogenlunde tilfredsstillende, saafremt ogsaa Staten ydede et Tilskud«.

Det har ikke været muligt at spore nogen underhåndskontakt med ministeriet om sagen, men bortset fra en usikkerhed om, hvilket kontor der skulle behandle sagen i ministeriet,⁵ godtog ministeriet Komitéens synspunkter og optog den 17. september 1881 sagen på budgettet.⁶ Bemærkningerne til finanslovsforslaget for 1882-83⁷ fulgte nøje Komitéens indstilling og fremhævede bevillingens midlertidighed, indtil folkebibliotekerne kunne »staa paa deres egne Ben«.

Det kan synes noget forbavsende, at der netop i en periode med bitter strid om Finansloven mellem Højre og Venstre blev optaget en helt ny type bevilling på Kultusministeriets budget. Endnu mere forbavsende var det måske, at bevillingen gik glat igennem begge ting uden at give anledning til kommentar, endsige konflikt. Med baggrund i vore dages store offentlige støtte til folkebiblioteker synes 3-6000 kr. ikke af meget, men det har alligevel næppe været beløbets beskedne størrelse, men snarere to andre, mere tungtvæjende omstændigheder, der fik Venstre-flertallet til at acceptere bevillingen. Den ville uden tvivl komme landbefolkningen, og dermed Venstres vælgere til gode, og ved at fremhæve bevillingens midlertidige karakter havde ministeriet sikret sig mod eventuelle beskyldninger for ødselhed. Denne taktik brugtes iøvrigt også i den senere sag om oprettelsen af et statsbibliotek i Århus. Her forudså kommissionen til dette biblioteks oprettelse nemlig, at når Statsbiblioteket engang var udbygget, kunne det klare sig med en personalestab på én, overbibliotekaren selv.⁸

Komitéen påtog sig at forvalte det statslige tilskud, men heller

ikke 6000 kr. ÷ 10 % af beløbet til dækning af administrationsudgifter foreslog ret meget, når der årligt indkom 4-500 andragender om støtte.⁹ Derfor stillede den 1884 forslag til ministeriet om forhøjelse af bevillingen til 9000 kr.¹⁰

I sin indstilling til ministeriet lagde Komitéen megen vægt på det store antal folkebiblioteker som baggrund for ønsket om større bevillinger. Den havde selv kendskab til ca. 800 biblioteker, men mente at der var mange flere og ønskede dette dokumenteret. Den eneste sikre måde var at udsende et detaljeret spørgeskema til samtlige sogneråd gennem amtmændene, og Komitéen vedlagde udkast til spørgeskemaet.¹¹

Sagen forhandlede derefter mundtligt med kontorchef Frederik Asmussen i Kultusministeriet. Denne anbefalede undersøgelsen.¹² Med enkelte ændringer – som jeg vil vende tilbage til senere – godkendtes udformningen af spørgeskemaet. Efter henvendelse fra Kultusministeriet¹³ udsendte Indenrigsministeriet, som amtmændene jo sorterede under, det ønskede cirkulære med tilhørende skemaer til disse den 22. januar 1885.

Svarene fra de enkelte sogne indkom i hovedsagen i løbet af første halvår af 1885. De enkelte amtmænd løste opgaven på forskellig vis. Nogle rykkede ivrigt for manglende skemaer, en enkelt returnerede endog ufuldstændige besvarelser med pålæg om at anføre yderligere oplysninger, medens andre ikke syntes at udfolde nogen særlig energi for at få samtlige skemaer indsamlet.¹⁴ Det er desværre ikke muligt at danne sig et sikkert skøn over, hvor fuldstændige og fyldestgørende de indkomne besvarelser har været, idet en del af skemaerne i tidens løb er bortkommet. Dette problem skal jeg også vende tilbage til senere.

Først den 31. maj 1886 tilstillede Kultusministeriet Komitéen det indkomne skemamateriale med pålæg om at underkaste det en statistisk behandling. Denne offentliggjordes den 9. oktober 1889.¹⁵ På basis af de udfyldte spørgeskemaer havde Komitéen udarbejdet en kort redegørelse for sognebibliotekernes almindelige situation samt en amts- og herredsvis opgørelse over antallet af biblioteker. Det samlede resultat var 1068 bogsamlinger i 1697 sogne.

I mellemtiden, den 22. februar 1887, havde Komitéen foreslået,

at skemaoplysningerne indarbejdedes i protokoller med en side for hvert sogn, således at oplysningerne fra de planlagte fremtidige undersøgelser, der skulle finde sted hvert 5. år, lettere kunne indføres og bearbejdes.¹⁶ Ministeriet godkendte forslaget, og to år senere meddelte Komitéen, at arbejdet var udført og oplysningerne indført i »7« protokoller. Til Winkel Horn, som havde udført arbejdet, udbad man sig et honorar på 2000 kr.¹⁷ Uden nogen betænkelighed søgte ministeriet de 2000 kr. samt 136 kr. til det hermed forbundne bogtrykker- og bogbinderarbejde på tillægsbevillingsloven.¹⁸ Samtidig benyttede ministeriet lejligheden til på grundlag af redegørelsen i Ministerialtidende at søge et større tilskud til folkebibliotekerne optaget på Finansloven.¹⁹ Begge andragender blev imødekommet uden nogen kommentar fra Rigsdagen, og pengene til Winkel Horn kunne anvises den 22. april 1890.²⁰ – De påtænkte 5-års sognebiblioteksundersøgelser blev imidlertid aldrig iværksat. Fra et historisk synspunkt kan man kun beklage dette, idet 1885-undersøgelsen således kom til at stå isoleret, og kun i begrænset grad kunne den anskueliggøre udviklingstendenserne på baggrund af de efterfølgende års sparsomme oplysninger om bibliotekerne.

II. Undersøgelsesmateriale

De 3 pakker i Rigsarkivet indeholder foruden skemaerne også nogen korrespondance vedr. indsamlingen af disse. Som nævnt er en del af skemaerne i tidens løb bortkommet, der mangler 3 sjællandske amter, for Fyns vedkommende forefindes kun ialt 8 skemaer, og for Jylland mangler der også 3 amter. En kontrol af de bevarede skemaer i forhold til de offentliggjorte sogne- og amtsvise resultater synes at udvise en difference på 5-10 pct. Denne kan føres tilbage til den unøjagtighed i den statistiske behandling, at biblioteker, som dækkede flere sogne, indgik i optællingen med det antal sogne, de omfattede. En stikprøvekontrol på antallet af skemaer i et bevaret amt sammenholdt med antallet af indførte biblioteker i Winkel Horns protokoller²¹ giver god overensstemmelse, så denne forklaring synes mere sandsynlig, end at der er bortkommet enkelte skemaer i de bevarede amter. Ganske vist mangler der skemaer for enkelte sogne i de undersøgte amter, men en stikprøvekontrol i

protokollerne viser samstemmende, at der ikke findes biblioteker i de pågældende sogne. Muligvis er de pågældende skemaer aldrig blevet returneret fra disse sogne, eller de har givet en anden form for negativ besked, Winkel Horn har i disse tilfælde konkluderet, at der ikke på det givne tidspunkt fandtes noget folkebibliotek i disse sogne.

Protokollerne er bevaret i Bibliotekstilsynets arkiv, men der findes kun 5 ialt, og rækken er tilsyneladende fuldstændig, idet den omfatter samtlige amter. Medmindre de to manglende protokoller bearbejdede materialet på en anden led, må Komitéens angivelser bero på en skrivefejl. Hvad protokollernes indhold angår, falder det straks i øjnene, at indførslerne ikke er bearbejdede i forhold til skemaoplysningerne, men blot forkortede og kondenserede. Protokollerne er således produkt af et hovedsageligt mekanisk afskrivningsarbejde, men deres kildeværdi er væsentligt forringet i forhold til skemaerne. At sociologiske oplysninger som f.eks. navn og stilling på bestyrelsesmedlemmerne er udeladt, er forståeligt, omend beklageligt. Mere uforståelig er behandlingen af de enkelte bibliotekers økonomi, som nok måtte interessere Komitéen som forvalter af statstilskuddet. Her bærer indførslerne præg af både at være ubearbejdede og ufuldstændigt afskrevne. Det er f.eks. ikke altid muligt at skelne, om en talangivelse angiver kontingentet i kroner eller antallet af betalere eller antallet af medlemmer af biblioteket. Hvis Komitéen kun havde disse usikre talangivelser at gå ud fra, kunne den næppe danne sig noget sikkert billede af det enkelte biblioteks økonomi, og det kan vi selvfølgelig heller ikke.

Honoraret for dette arbejde var som sagt 2000 kr., hvilket svarede til årslønnen for en yngre sekretær i ministerierne eller en tredjedel af statstilskuddet. Arbejdet kan næppe siges at stå i et rimeligt forhold til omkostningerne, særlig fordi det ikke blev videreført. Protokollerne kunne være blevet i hvert fald delvis vedligeholdt på grundlag af oplysninger indhentet direkte fra de enkelte biblioteker. Med deres begrænsede udsagnskraft afspejler de kun situationen i 1885, og i de tilfælde, hvor de originale skemaer ikke er bevarede, har de kun en begrænset kildeværdi.

Til gengæld må de udfyldte skemaer vurderes højt som primære

kilder til folkebibliotekernes forhold i 1885, også fordi nogle af besvarelserne er meget detaljerede og giver flere oplysninger, end der direkte spørges om. På grundlag af disse besvarelser er det muligt med ret stor nøjagtighed at kortlægge folkebibliotekernes udbredelse og belyse en række forhold vedrørende disse tidlige bogsamlinger.

Så vidt jeg kan skønne, har skemaerne ikke været benyttet i nogen fremstilling af folkebibliotekernes historie. Protokollerne i Bibliotekstilsynets arkiv er ikke omtalt af Hvenegaard Lassen, som ellers flittigt har benyttet dette arkiv, hvorimod beretningen i Ministerialtidende 1889 har været benyttet i adskillige senere fremstillinger.

Ser vi dernæst på spørgeskemaet, der havde format af dobbeltfolio, bestod det af to dele. På forsiden stilledes der 13 spørgsmål om folkebiblioteker med rigelig plads til besvarelserne (se bilag 2). På bagsiden stilledes der enkelte spørgsmål om skolebiblioteker, et emne, der ikke vil blive berørt her. I sit udkast 1884 havde Komitéen også ønsket at indhente oplysninger om sammensætningen af bibliotekernes bogbestand og læsernes alders- og kønsfordeling, men efter forhandling med kontorchef Asmussen var disse spørgsmål blevet udeladt.²²

Som helhed giver besvarelserne et godt, omend ikke fuldstændigt billede af de enkelte biblioteker og synes i det store og hele at være egnede til at blive underkastet en kvantitativ analyse. En sådan har jeg dog måttet se bort fra og har i stedet på grundlag af en gennemgang søgt at fremdrage nogle generelle og typiske træk af besvarelserne og heraf drage nogle konklusioner om de tidlige folkebibliotekers livsforløb.

Spørgsmål 1 omhandler bibliotekernes geografiske virkefelt. To eller flere biblioteker i et sogn forekommer hyppigt, typisk fordelt på skoledistrikter, først biblioteksloven af 1920 søgte at begrænse antallet til ét pr. sogn. På den anden side dækkede en del biblioteker et helt pastorat eller en à flere kommuner bestående af to eller flere sogne. Sådanne biblioteker havde ofte flere udlånssteder.

Spørgsmål 2 oplyser bibliotekernes oprettelsesår, og om der havde været standsninger i virksomheden. De fleste besvarelser opgi-

ver et præcist årstal, over halvdelen synes at være under 20 år gamle. I Maribo Amt var 20 ud af 36 biblioteker fra 1868 eller senere. Af de ældre biblioteker i amtet angav 3 standsninger af kortere eller længere varighed. Det ligger generelt i sagens natur, at det er de ældste biblioteker, der hyppigst angiver standsninger, men jeg er også stødt på flere mindre end 10 år gamle biblioteker, hvor sådant er forekommet. Det er ikke muligt med sikkerhed at vurdere, hvor pålidelige angivelserne i dette spørgsmål er, særlig kan det befrægtes, at standsninger kan være glemt.

Spørgsmål 3 afslører, at de fleste biblioteker tilhører læseforeninger, mindre end en tredjedel sognet eller kommunen. Endvidere ejes nogle af private, vistnok udelukkende godsejere, legater eller brugsforeninger. Kun i få tilfælde er der udtrykkelig taget stilling til, hvad der skal ske med bøgerne, hvis samlingen opløses. Dette illustreres af nogle besvarelser, der omhandler standsede bogsamlinger. Bøgerne – oftest beskrevet som værende i dårlig stand – ligger da typisk gemt væk på skolen eller på et loft, uden at nogen viser dem interesse. De er i realiteten herreløse. Det hænder dog, at en ny bibliotekar med initiativ får dem indlemmet i en ny bogsamling. Hvor der direkte er taget stilling til bøgernes videre skæbne, testamenteres de til sognet eller deles mellem medlemmerne.

Spørgsmål 4, suppleret med spørgsmål 5 og 6, forekommer at være en særdeles værdifuld kilde til at identificere de personer, som især viste interesse for bibliotekssagen. Kvantitativt er der flest gårdejere, men læreren eller præsten figurerer også i næsten alle bestyrelser. Ofte er det læreren eller præsten, som foretager bogvalget, men en del steder inddrages hele bestyrelsen. Bibliotekets fysiske placering indicerer normalt den drivende kraft bag samlingen, særlig når den ikke befinder sig på skolen eller i præstegården. Desværre gives der mange upræcise og ufuldstændige svar, især på spørgsmål 4. Dog opgives der ialt så mange navne og stillinger, at en nærmere analyse vil kunne besvare en række sociologiske spørgsmål, om disse personer også er aktive på andre områder af det offentlige liv, f.eks. indenfor politik, andelsbevægelsen og de religiøse bevægelser.

En del biblioteker opbevarede bøgerne i skabe, der formentlig

var aflåselige for ikke at friste svage sjæle. Kun i 2 tilfælde er jeg stødt på, at bibliotekaren honoreres med 10-20 kr. årligt, ellers lå det ligesom i luften i hvert fald for lærerens og præstens vedkommende, at det hørte med til deres embede at fungere som bibliotekar.

Spørgsmål 7 har angivelser fra under 50 og op til flere tusind bind. Mest typisk er et tal på 200-500 bøger. For Maribo Amt har jeg udregnet et gennemsnitstal på 380 bind. Lidt selvmodsigende angives bøgerne normalt som værende godt indbundne, hvorefter det næste spørgsmål afslører, at et meget stort antal – hyppigt over 50 pct. af bogbestanden – er slidt. Kun få besvarelser kommer ind på, om bøgerne er forældede. Kun i et eller to biblioteker findes der større belærende værker.

Fra vort synspunkt er det meget beklageligt, at man opgav at stille spørgsmål om bogbestandens sammensætning. Af samme grund er der kun spredte oplysninger i materialet. Enkelte velorganiserede læseforeninger vedlagde en trykt fortegnelse over bogbestanden. En gennemgang af disse fortegnelser viser, at størstedelen af bogbestanden synes at være skønlitteratur. Teologi – antagelig mest i form af opbyggelig litteratur – synes også at være godt repræsenteret, desuden fandtes der rejseskildringer og populær historisk litteratur. En læseforening i Lomborg, Ringkøbing Amt, stiftet i 1876 og standset i 1881, blev meget udførligt beskrevet. Oprindelig havde der været 3-400 for det meste indbundne bøger, men de blev hurtigt slidt op, så at der nu kun var omkring 100 brugbare titler tilbage. Samlingen indeholdt Ingemanns og Blichers værker, samt hvad der blev kaldt »Folkeskriftselskabets Traktater«. Samlingen i Andst, Ribe Amt, bestod af 306 bind »Morskabslæsning«, 84 bind religiøse skrifter, 120 bind historiske skrifter samt 109 bind ikke nærmere specificerede videnskabelige skrifter. I Ørsted, Ribe Amt, abonnerede man på *Historisk Arkiv* og *Fra Alle Lande*, og samlingen indeholdt desuden »nogle Agerdyrkningsbøger og mange gudelige Bøger«.

Spørgsmål 8-9 omhandler bibliotekernes økonomi, som vil blive nærmere behandlet i næste afsnit. Spørgsmål 10 viser, at kun meget få samlinger stod i forbindelse med andre. Kun et par besvarelser

nævner, at man ligefrem udvekslede dele af eller hele bogsamlingen med andre.

Tilsyneladende blev spørgsmål 11 ikke besvaret særlig fyldestgørende. Det forekommer påfaldende, at enten lånes der næsten intet ud, eller også er udlånstallet flere gange større end den samlede bogbestand. Omkring halvdelen af skemaerne kan eller tør ikke besvare spørgsmålet. Det fremgår også indirekte, at kun et meget lille antal biblioteker har ført en egentlig udlånsstatistik. Kun i få tilfælde har børn adgang til at benytte biblioteket, uafhængigt af om der findes en skolebogsamling på stedet, men på mange skemaer svares, at børnene læser bøgerne, når forældrene låner dem hjem.

Endelig besvares spørgsmål 12 og 13 gennemgående benægtende, det sidste dog med enkelte undtagelser.

III. Bibliotekernes samfundsmæssige og økonomiske baggrund

En udbredt læsefærdighed må anses for at være en afgørende forudsætning for, at der i forrige århundrede kunne opstå og eksistere levedygtige folkebiblioteker. Siden 1814 var der 7 års undervisningspligt, men betød den også, at befolkningen et par generationer senere gennemgående var i stand til at læse og skrive? Hans Chr. Johansen²³ svarer ubetinget bekræftende på spørgsmålet, bl.a. på grundlag af en undersøgelse af de værnepligtige i 1859-60. Her viste det sig, at 88% var i stand til både at læse og skrive og 97% til at læse. Disse årgange, der på vort undersøgelsestidspunkt var midt i fyrrerne og for længst havde stiftet familie, må antages at være biblioteksbenyttere. De var også blandt aftagerne af den stærkt ekspanderende politiske dagspresse på landet fra 1870-erne.²⁴ Der foreligger ingen undersøgelse af den ældre del af befolkningens læsekundskaber, men der er ingen grund til at antage, at de skulle være væsentligt ringere. Sagt på en anden måde var stort set hele den voksne befolkning potentielle brugere af folkebibliotekerne.

Endnu et forhold omkring brugen af folkebibliotekerne bør nævnes. Læsning er en typisk fritidsbeskæftigelse, som på vore breddegrader kræver kunstige lyskilder en del af året. Indtil 1870-erne var belysningen inden døre både knap og slet, hvorfor man ofte læste i måneskin.²⁵ Da tranlampen og tællelyset afløstes af petroleumslam-

§ 1.

Foreningen omfatter Beboere af Aregome Sogn og Omegn og har til Formaal at udbrede Læsning af nyttige og underholdende Bøger.

§ 2.

Det aarlige Bidrag er mindst 2 Kr. for Gaardmænd og ligestillede, 1 Kr. for Husmænd og Tjenestefolk. I Indskud erlægges 1 Kr. af nye Medlemmer.

§ 3.

De ved Bidragene indkomne Penge anvendes til Indkjøb af Bøger, der ublaanes til Medlemmerne fra Brederød Skole. Bøgerne byttes i Reglen kun en Gang om Ugen, og intet Medlem har Ret til at fordre mere end 2 Bøger ad Gangen. Bortkastes eller beffadiges Bøgerne, erstattes de med deres fulde Værdi.

§ 4.

Foreningens Formand vælges paa et Aar ad Gangen. Formanden besørger Indkjøb, Ublaan og Opbevaring af Bøgerne, modtager det aarlige Bidrag, fører Foreningens Bøger og aflægger aarlig Regnskab; han sørger for, at Bøgerne ere assurerede.

§ 5.

Formanden sammentalder aarlig en Generalforsamling i Brederød Skole i Oktober Maaned, af denne vælges Formanden for det kommende Aar, der regnes fra 1ste November, ligeledes vælges 2 Medlemmer til at revidere Regnskabet. Alle Sager afgjøres ved simpel Stemmeslæthed.

§ 6.

Skulde Foreningen opløses, vedblive Bøgerne at henstaa i Brederød Skole, indtil en ny Forening med samme Formaal danner sig i Sognet, og den har da Ret til Bøgerne.

pen, var der virkelig tale om et gennembrud på læsningens område.²⁶ Lærer J. Jørgensen²⁷ fortæller, at da petroleumslampen midt i 1870-erne blev installeret i hans barndomshjem på Lolland, begyndte hans forældre at købe bøger og blev medlemmer af en læseforening i Maribo. Som et typisk erindringsbillede beskriver han hele familien siddende omkring lampen fordybet i læsning og andre sysler. Mere humoristisk behandler Jeppe Aakjær²⁸ denne opfindelse, men der er naturligvis ikke tvivl om den betydning, den indebar for hans litterære udvikling.

Normalt kostede det penge at benytte biblioteket. Af 67 folkebiblioteker i Randers Amt betaltes kontingent i 61, typisk efter graduerende satser, så at gårdejere og andre velstillede betalte op til 2-3 kr. pr. år, mindre velstillede som husmænd og karle omtrent halvt så meget, og enkelte fattige læste frit. Af de resterende 6 biblioteker havde 4 ikke indtægter af nogen art, ét finansieredes af den lokale godsejer og ét var uoplyst. Kontingentet synes at have udgjort størsteparten af bibliotekets indtægter, også i de 42 tilfælde, hvor man fik tilskud udefra. Indenfor de sidste 3 år havde 30 fået støtte fra Komitéen eller fra den Raben-Levetzauske Fond, i 8 tilfælde kombineret med tilskud fra kommunen eller private. 15 biblioteker fik kommunale tilskud, ét af disse tillige privat støtte, medens 3 fik tilskud af private midler alene. Det højeste private tilskud lå på 60 kr., var typisk på 10-25 kr., og stammede i de fleste tilfælde fra lokale sparekasser, medens det kommunale tilskud udgjorde 10-40 kr. Det fremgår ikke helt klart af materialet, om der i disse tilfælde var tale om regelmæssig støtte. Hvad statstilskuddet angik, blev det højst uddelt én gang i løbet af en treårsperiode og beløb sig normalt til 25 kr., i enkelte tilfælde 50 kr. Af de kontingentopkrævende biblioteker havde 7 under 10 kr., 46 mellem 10 og 50 kr., 6 mellem 50 og 100 kr. og kun 2 over 100 kr. i årlig indtægt fra benytterne. Forholdene i de andre amter synes at følge dette mønster, omend en nøjere analyse måske også kan fremdrage andre træk.

Der er ingen tvivl om, at økonomien havde den største betydning for disse bibliotekers livsforløb, men det må ikke glemmes, at forholdene ville have været endnu vanskeligere, hvis ikke den daglige drift reelt var gratis. Bibliotekaren ofrede en del af sin fritid, ofte lagde han selv lokale til, og sørgede også for den ikke altid taknemmelige opgave at opkræve kontingentet.

Ud fra skemaerne og andre vidnesbyrd kan vi udlede et ret fast mønster for et sognebiblioteks livsforløb. På et givet tidspunkt tog man initiativ til at oprette en lokal bogsamling. Der samledes penge ind, lokale institutioner og velhavere ydede et starttilskud en gang for alle, i form af penge eller bøger. Desuden kunne biblioteket få boggaver fra Landhusholdningsselskabet og Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Sidst, men ikke mindst, søgte man at hverve medlemmer til at læse de mange nye bøger.

Efter blot nogle få års forløb var billedet imidlertid helt anderledes, en del af bøgerne var i mellemtiden slidt op, og en del af medlemmerne havde forladt biblioteket, fordi de havde læst alle bøgerne, og fordi der ikke var penge nok til nye bøger. Følgen var en nedgang i indtægter fra kontingenterne, fordi en forældet bogsamling ikke kunne tiltrække nye medlemmer. Dette skrev f.eks. lærer O. A. V. Vissing, Smøllerup, Viborg Amt, om den lokale, nedlagte bogsamling, men han hævdede tillige, at læselysten på stedet »ikke er ringe«. Blev samlingen således ikke ordentligt vedligeholdt og regelmæssigt fornyet, endte den med at blive aldeles ubenyttet og måtte standse. Så galt som i Skibsted, Ålborg Amt, gik det dog næppe overalt. Her blev samlingen i 1877 »splittet ad«, intet var betalt, og den sidste bestyrer måtte af egen lomme betale »den tilstedeværende Underbalance«.

Det her skitserede mønster ændrede sig ikke væsentligt før århundredskiftet. Blev initiativet til oprettelsen af et bibliotek taget udefra, havde livsforløbet endnu kortere varighed. Godsejer Alfred Hage stiftede i 1871 en række sognebiblioteker omkring Roskilde og forsynede dem temmelig rundhåndet med boggaver. Alligevel var kun et af disse biblioteker endnu i drift i 1885. Dette forhold synes at vise, at der næppe var megen lokal interesse for sagen, i hvert fald ikke nok til at fortsætte, hvor Hage begyndte. I Skalle-

rup, Hjørring Amt, oprettedes der i 1884 på præstens initiativ et lokalt bibliotek, som købte en bogsamling på 1400 bind og som også havde råd til at honorere bibliotekaren med 20 kr., men alligevel er biblioteket senest omkring århundredskiftet gået til grunde, idet det ikke optræder i nogen af de trykte fortegnelser over statsunderstøttede folkebiblioteker, som Komitéen udsendte efter 1902. Sammenligner man biblioteksbestanden i 1885 med de biblioteker, der angives i de trykte fortegnelser 1902-07, finder man, at kun 11 ud af 39 i det amt optræder begge steder, men tallet kan have været noget større, hvis man antager, at ikke alle folkebiblioteker søgte om statsstøtte. – Tallet synes iøvrigt ikke at være væsentlig mindre end landsgennemsnittet.

Vi kan altså slutte, at selv i de tilfælde, hvor et bibliotek fra starten havde været rimeligt attraktivt, var det store, gennemgående problem den manglende driftskapital. De faste indtægter, selv suppleret med de uregelmæssige tilskud fra staten på op til 50 kr., var ganske enkelt for små til at danne basis for ordentlige nyanskaffelser. Hvenegaard Lassen hævder, at af samme grund gik de fleste biblioteker på akkord og købte billigt ind eller tog imod boggaver, som ingen gad læse, og som derfor blot fyldte op og skabte en deprimerende stemning, ja ligefrem stemplede sognebibliotekerne som almuebiblioteker.²⁹

Vi må nøjes med at foretage et tilnærmelsesvist overslag for at kunne bedømme, hvor stort kapitalbehovet var til at sikre en kontinuerlig og forsvarlig drift af et sognebibliotek. I det øjemed vil jeg opstille en teoretisk model, der i nogen udstrækning har mønstersognebiblioteket på Landsudstillingen i Århus i 1909 som forbillede.³⁰ Her beregnede man prisen for en egnet, velindbundet bog til 3,50 kr. Prisniveauet i 1909 adskilte sig ikke væsentligt fra 1885, så hvis vi går ud fra et sognebibliotek på 400 bind, som årligt fornyer en tiendedel af bogbestanden, konstaterer vi et kapitalbehov til bøger alene på 1400 kr. som startkapital og 140 kr. i årlig driftskapital. Kun en forsvindende brøkdel af bibliotekerne kunne honorere et sådant krav, de måtte derfor gå på akkord og købe billigere ind, købe mindre og tage imod boggaver. Selv hvis vi forudsætter et optimalt bogvalg – hvilket langt fra var tilfældet de fleste steder –

kunne kun de færreste biblioteker forny sig så meget, at de var i stand til at fastholde de flittigste benyttere, hvorfor forfaldet hurtigt satte ind. Visse steder er det ligefrem muligt at iagttage en regelmæssig cyklus, hvorefter et nyt bibliotek med bestemte mellemrum rejstes på ruinerne af det gamle.

Formentlig har ministeriet og Komitéen kun i teorien troet på, at folkebibliotekerne på langt sigt økonomisk kunne hvile i sig selv, at tilvejebringelsen af velforsynede og alsidige biblioteker ville tiltrække så mange nye betalende medlemmer, at deres standard kunne opretholdes også uden statstilskud. Ud fra skemaerne kan vi ved at sammenholde medlemstallet med sognets befolkningstal beregne medlemsprocenten af befolkningen. Meget løst kan den skønnes til at udgøre 5%. Skulle vort teoretiske sognebibliotek hvile i sig selv, måtte det ligge i et sogn på 1000 indbyggere og have 100 familier eller individer som medlemmer, der hver betalte 1-2 kr. i kontingent. En så stor medlemskvote forekommer for optimistisk på baggrund af skemamaterialet, og på den anden side ville et højere kontingent afholde en stor potentiel skare fra at blive medlemmer. Blandt skemaerne støder vi således på nogle tilfælde af gårdmænd, som »læste under Husmænds og Tjenestekarles ... Navne«, blot for at spare 1 kr. i kontingent.

Disse økonomiske omstændigheder indebar, at tilskuddet fra det offentlige måtte være permanent, hvis man ønskede biblioteker af en vis standard, og ville staten ikke, måtte kommunerne være rede til at bidrage til driften. De små kommunale tilskud i vor periode indicerer imidlertid, at interessen næppe var så stor, at sognerådene blot overvejede at bevilge de trecifrede beløb, der var nødvendige til at sikre permanent drift af biblioteker med en alsidig, aktuel og velholdt bogbestand.

Det sidste problem, som kort skal nævnes, er sammenhængen mellem biblioteksbevægelse og økonomiske konjunkturer. Antallet af sognebiblioteker faldt formentlig i årene efter 1885 og frem til århundredskiftet.³¹ Ifølge en undersøgelse, som blev udgivet i 1880,³² men som hvilede på et langt mere ufuldstændigt materiale end undersøgelsen i 1885, var antallet stigende i de forudgående år. Redegørelsen for 1885-undersøgelsen³³ antyder endnu ikke et be-

gyndende fald i bibliotekbestanden og søger at forklare bibliotekernes vanskeligheder med de dårlige landbrugskonjunkturer. Ud fra det foreliggende materiale kan vi imidlertid ikke slutte, om korrelationen mellem gunstige landbrugskonjunkturer og udbredelsen af sognebibliotekerne frem til ca. 1880, og den påfølgende lavkonjunktur og nedgang i bibliotekstallet til midten af 1890-erne, er reel eller tilfældig. En undersøgelse af ansøgningerne om statstilskud, som kvantitativt var meget svingende, men særlig få i årene op til 1900,³⁴ kan måske kaste mere lys over dette spørgsmål.

Undersøgelsen i 1885 fører til den konklusion, at sognebibliotekerne i 1880-erne eksisterede på grundlag af en temmelig udbredt, men ikke almindelig interesse i befolkningen. Formentlig har senere iagttagere som Hvenegaard Lassen ret i den antagelse,³⁵ at den mere velstillede del af befolkningen ikke interesserede sig for sagen, dels fordi dens litteraturbehov måske lå ud over, hvad de små sognebiblioteker kunne tilfredsstillende, og dels på grund af socialt betingede attituder til den lokale biblioteksbevægelse. Eftersom bibliotekerne især finansieredes gennem brugernes kontingenter, krævedes der i virkeligheden stor personlig offervilje, for at de kunne fungere tilfredsstillende. Offerviljen *var* rigtignok til stede – blot ikke hos tilstrækkelig mange og tilstrækkeligt velhavende mennesker.

Bilag 1

Berlingske Tidende 17. januar 1878

Sogne- og Folkebibliothekernes Stilling

Angaaende dette Spørgsmaal, hvis Betydning for Samfundet vi ikke behøve at dvæle ved, indeholde efterfølgende tvende Skrivelser en Række orienterende og værdifulde Oplysninger, som vi her ved tillade os paa det varmeste at anbefale til Almeenhedens Opmærksomhed.

Den første Skrivelse er fra Bestyrelsen af den *Raben-Levetzau'ske*

Fond, hvis Virksomhed og Liberalitet med Hensyn til den omtalte Samfundsopgaves Fremme er bekjendt; den anden er en Indberetning fra en ved Initiativ fra Fondens Bestyrelse nedsat *Comitee*, der giver en Udsigt over Sogne- og Folkebibliothekernes Stilling i Landet, den Deeltagelse og Støtte, de finder hos Befolkningen, samt de Midler, med hvilke de for Tiden virke.

Skrivelsen fra den Raben-Levetzau'ske Fond er saalydende:

Kjøbenhavn, d. 16de Januar 1878.

Ved Uddelingen for Aaret 1876 af den Raben-Levetzauseke Fonds Midler besluttede Fondens Bestyrelse til Bedste for Sognebibliotheker og lignende Bogsamlinger rundt om i Landet at anvende et Beløb af 3000 Kr., og et lignende Beløb blev senere tilstaaet for Aaret 1877, altsaa tilsammen 6000 Kr. Da der imidlertid ved en umiddelbar Fordeling fra Fonden af den nævnte Sum vanskeligt vilde kunne udøves den fornødne Kritik ved Valget af de Bogsamlinger, til hvilke Bidrag burde gives, eller Control med den Maade, hvorpaa saadanne Bidrag bleve benyttede, ansaae vi det for hensigtsmæssigt til at forestaae Uddelingen at søge dannet en *Comitee*, bestaaende af Mænd, der kunde antages at nære Interesse for Sagen, og da navnlig af saadanne, der stode i Forbindelse med de tvende i den angivne Retning virkende Selskaber: »Udvalget for Folkeoplysningens Fremme« og »Samfundet for Almeenoplysningens Fremme«, og anmode vi i Overensstemmelse hermed d'Hrr. Professor *E. Holm*, Docent *Fjord*, Beregner *Andresen* og Cand.mag. *Winkel-Horn* om at sammentræde i en saadan *Comitee*, hvad de ogsaa velvilligen paatage sig.

Efterat *Comiteen* nu har endt sit meget betydelige Arbeide, har samme til Fonden indsendt blandt Andet en Skrivelse, indeholdende en almindelig Redegjørelse for dens Virksomhed. Det er forekommet os, at der i denne Indberetning findes saa Meget, der turde være af Interesse for Almeenheden, at vi have anseet det for rigtigt, at den offentliggjøres, og efter at *Comiteen* deri har indvilliget, tillade vi os til saadan Afbenyttelse hoslagt at fremsende en Afskrift.

Vi have saameget mere fundet os foranledigede hertil, som det

formeentlig af Comiteens Skrivelse klart vil fremgaae, at der her foreligger en Opgave, som er større, end at den vil kunne løses ved Bidrag fra en enkelt Fond alene, der tilmed ifølge sin Fundats ikkun kan anvende en bestemt Andeel af sin aarlige Indtægt i den paagjældende Retning. Comiteens Indberetning vilde jo muligen kunne give Anledning til, at der ogsaa fra anden Side ydedes Støtte til dette for Samfundet betydningsfulde Anliggende, saa meget mere som der nu maa siges at være tilveiebragt et Grundlag og indhentet Erfaringer, hvorpaa der vilde kunne bygges videre.

I Bestyrelsen for den Raben-Levetzauseke Fond.

C. Liebe

Ch. Shaw

Comiteens Indberetning er saalydende:

Kjøbenhavn, den 5te Januar 1878.

Til den Raben-Levetzauseke Fonds Bestyrelse

I Henhold til vedlagte Bekjendtgørelse, som i April f.A. sendtes til og vistnok ogsaa optoges af alle Landets Blade, ligesom den blev aftrykt paa Omslaget af et af de af Udvalget for Folkeoplysningens Fremme udgivne Skrifter, er der ialt indkommet 570 Andragender. Af disse ere 4 fra Slesvig og 1 fra Amerika (den danske Forenings Bogsamling i Clinton, Iowa), Resten fra Kongeriget. 49 ere fra Skoler, og skjøndt der ingen Tvivl er om, at de mange i de senere Aar dannede Bogsamlinger for Skolebørnene stifte meget stor Nytte baade for Børnene og for deres Forældre, og navnlig ved den Læselyst, de tidligt vække hos de Unge, lægge en god Grund for Sognebogsamlingerne at bygge paa, have vi dog, navnlig fordi de indkomne Andragenders Tal er saa stort, ikke meent at burde tage Hensyn til disse, men at burde indskrænke os til Bogsamlinger for Voxne. Ligeledes have vi troet at burde holde de enkelte (5) Høiskolebogsamlinger ude, som have indsendt Andragender, da de vistnok i Reglen kun komme en snevrere Kreds tilgode, om Adgangen til at benytte dem end ikke er lukket for Andre. Det Samme gjælder et Par tekniske Skoler og et Par private Bogsamlinger, som vel benyttes til Udlaan til Almuen, men som dog ikke give den

Sikkerhed for varig Bestaaen og omsigtsfuld Ledelse. som synes os at maatte gjøres til Betingelse for Understøttelse fra Fonden.

Der bliver, naar disse drages fra, ialt tilbage 508 Andragender fra saadanne Bogsamlinger og Læseforeninger, som vi mene kunne komme i Betragtning efter de Regler, der synes naturlig at maatte udledes af Fondens Skrivelse til os, idet vi dog have taget Begrebet »Sognebibliotheker og lignende Bogsamlinger« noget vidt, saaledes at f.Ex. Arbejderforeninger og Industriforeninger samt Forbrugsforeninger, der anvende en Deel af deres Overskud paa en Bogsamling og Lignende, ikke ere udelukkede. Disse Foreninger og Bogsamlinger ere fordeelte saaledes over hele Landet: Kjøbenhavn 8, Frederiksborg Amt 25, Kjøbenhavns Amt 24, Holbæk Amt 24, Sorø Amt 26, Præstø Amt 34, Bornholms Amt 5, Odense Amt 33, Svendborg Amt 30, Maribo Amt 19, Hjørring Amt 23, Thisted Amt 14, Aalborg Amt 22, Viborg Amt 43, Randers Amt 33, Aarhus Amt 20, Skanderborg Amt 22, Ringkjøbing Amt 43, Ribe Amt 27, Vejle Amt 33, tils. 508.

Af disse 508 Bogsamlinger og Læseforeninger have vi vedtaget at tildele ca. 110 en større eller mindre Understøttelse, saaledes at ca. 50 modtage Pengene strax, de andre henvises til, at de, ifølge hvad Fondens Direction har tilsagt, ville faae Understøttelse i Slutningen af første Fjerdingaar 1878. Destoværre have vi langt fra kunnet understøtte saa mange, som vi havde Lyst til, og det har mangan Gang været saare vanskeligt at træffe Valget. Oversigten over det Beløb, der er blevet tilstaaet hver enkelt, tilligemed Protocollen over alle de indkomne Andragender med detaillerede Oplysninger uddragne af disse skal en af de første Dage blive den ærede Bestyrelse tilstillet.

Vi have ved at sende Ansøgerne Schemaer, der stillede en Mængde forskjellige Spørgsmaal angaaende den paagjældende Bogsamling eller Læseforening, søgt at skaffe os de fornødne Forudsætninger for at kunne fordele Understøttelserne saa hensigtsmæssigt som muligt, og ved samme Lejlighed have vi vundet et ganske lærerigt Indblik i Forholdene, navnlig paa Landet i Henseende til Bogsamlingernes Betydning og Benyttelse. Vi skulle da udtale, at det vistnok maa ansees for et særdeles heldigt Tidspunkt, den betydelige

Understøttelse, Fonden har bevilget til Oplysningssagens Fremme ad denne Vei, kommer paa. Den allerstørste Deel af de Bogsamlinger, der have indsendt Andragender, ere dannede i den sidste halve Snees Aar, og af dem igjen de fleste i de sidste 3-4 Aar. I de fleste Tilfælde er det Udvalget for Folkeoplysnings Fremme, der for saa vidt har givet Stødet, som det ved det Statstilskud, det i de senere Aar har havt, har været sat istand til at overlade Sognebogsamlingerne sine Skrifter paa billige Vilkaar, et Tilbud, som overmaade mange af de Bogsamlinger, der have indsendt Andragender til Comiteen, have benyttet i større eller mindre Omfang. Der er i det Hele taget vaagnet en kjendelig Læselyst, og den er paa mange Steder i stadig Stigen, saa at det falder meget vanskeligt at tilfredsstille den. Paa den anden Side er Landbefolkningen kun paa yderst faa Steder endnu udviklet nok til at kunne indsee, at Læsning ikke kan faaes for Intet eller for næsten Intet. Medlemsbidraget maa næsten altid sættes meget lavt – det hedder ofte, at det er, for at de mindre Bemidlede kunne komme med, men dette kan jo opnaaes ved at sætte et lavere Bidrag for disse og et høiere for de mere Velhavende, hvilket ogsaa paa adskillige Steder er Tilfældet. Som Følge af, at Indtægterne ere saa knappe, have Læseforeningerne efter kort Tids Forløb forholdsvis store økonomiske Vanskeligheder at kjæmpe med, og der er derfor overveiende Sandsynlighed for, at dersom det Liv, der virkelig er tilstede, ikke støttes udefra, indtil Øinene aabnes for, at det ogsaa paa dette Omraade først og fremmest kommer an paa Selvvirksomhed, vil det paa mange Steder sygne hen, som det er skeet tidligere – adskillige af de i den senere Tid dannede Sognebogsamlinger ere dannede paa Ruinerne af en ældre, der er gaaet i Forfald.

Den Gang, som Sagen i Reglen tager, er den, at der, for det Meste efter Skolelærerens eller Præstens Opfordring, dannes en Bogsamling ved frivillige Sammenskud. Den skal saa holdes vedlige og forøges ved det aarlige Medlemsbidrag, men da dette ikke beløber sig til store Sager – det er i Reglen kun 1 a 2 Kr. fra hvert Medlem – og det Meste ovenikjøbet gaaer med til Reparation, varer det ikke længe, før hele Bogsamlingen er gennemlæst, og da der ikke er Raad til at anskaffe ny Læsning i saa stor Udstrækning,

som det kræves, tabe Medlemmerne efterhaanden Taalmodigheden og trække sig tilbage, i mange Tilfælde efterladende Bogsamlingen med en Gjæld, som Bestyrelsen har stiftet for at holde sammen paa den saa længe som muligt. De, der have Raad til det, skaffe sig Læsning ad anden Vei, for det Meste fra Leiebibliotheker, en Læsning, der som oftest er værre end ingen, og de, der ikke ville eller kunne det, endsige selv købe Bøger, maa saa finde sig i Intet at faae at læse, hvorved den Sands, der var vakt, selvfølgelig efterhaanden gaar tabt. Saa godt som alle Andragenderne lægge Hovedvægten paa dette Punkt: Mangelen paa Evne til at skaffe tilstrækkelig god Læsning. Der vilde iøvrigt utvivlsomt kunne naaes Meget i denne Henseende ved Sammenslutning og Samvirken af flere Bogsamlinger, der naturlig kunde bringes i Forbindelse med hverandre, men som nu arbejde hver for sig. Paa enkelte Steder er Forsøget gjort med ikke ringe Held, idet man, efter at Bøgerne i een Bogsamling ere udlæste i den Kreds, de tilhøre, ombytter dem med andre fra en Nabobogsamling. Som et interessant Exempel i denne Retning, der utvivlsomt fortjener at tages til Forbillede paa mange Steder, kan nævnes en »folkelig Læseforening« paa Fyen, der omfatter 7 Sogneafdelinger (Østerskjerninge, Mundstrup, Vesterskjerninge, Ulbølle, Ollerup, Kirkeby og Drejø Sogne), imellem hvilke der hvert Aar ombyttes Bøger efter bestemte Regler, saaledes at hvert syvende Aar vende samme Afdelings Bøger tilbage, forøgede med de nye Bøger, der efterhaanden ere anskaffede. I Forbindelse med denne Læseforening staaer en mindre Læsekreds, hvis Medlemmer betale vist for Retten til at læse de nyanskaffede Bøger først, hvorefter de gaar over i Læseforeningen for betydelig nedsat Priis. Ogsaa Organisationens Simpelhed og Bekvemmelighed for Medlemmerne er et Hensyn, der spiller en ikke uvigtig Rolle. Som et Exempel paa den Inerti, der i denne Henseende kan være at overvinde, kan anføres en Sognebogsamling, som fra nogle og tyve Medlemmer sank ned til 9, men saa, da der indførtes en ny Ordning, efter hvilken Bøgerne circulere fra Huus til Huus, inden de indlemmes i den faste Bogsamling, gik op til et Medlemstal af 73.

Det vilde være saa meget beklageligere, om den Bevægelse, der for Tiden, som anført, er levende paa mange Steder paa Landet i

Retning af at skaffe Almuen god Læsning, skulde sygne hen, som den i det Hele synes at ledes med Forstand og Dygtighed. Et Gjennemsyn af Sognebogsamlingernes Kataloger giver gennemgaaende et meget tilfredsstillende Resultat i Henseende til Indholdets Beskaffenhed og Værd. Den Læsning, der efter Andragernes Udtalelser er meest søgt, er gode folkelige Fortællinger i Prosa; Inge-mann, Blicher, Carit Etlar, Evald og Bjørnson, Thyregod og Anton Nielsen betegne Smagen i denne Retning. Skrifter i bunden Stiil som Oehlenschlägers Tragedier o. desl. læses meget lidt, derimod er der paa mange Steder Sands for letfattelig belærende, navnlig historisk Læsning; af de landøkonomiske Skrifter, der i stor Mængde uddeles af Landhuusholdningsselskabet, læses, saavidt man kan see, saare faa. Der er selvfølgelig Egne, hvor Smagen har sin eiendommelige Charakter, men gennemgaaende omfatter den Alt, hvad man fornuftigviis kunde vente at træffe, og der er Steder, hvor den hos Enkelte er mere udviklet, end man paa Forhaand skulde troe.

Det er navnlig Skolelærerstanden, der har stor Fortjeneste af denne vigtige Sag. Der kan nævnes mange Exempler paa, at Lærere faae en Læseforening i Gang og holde den oppe med ikke ringe personlige Offre, og Følelsen af, at her er en Gjerning at gjøre, der staaer i den nøieste Forbindelse med den, de ere satte til af Staten, er levende hos Mange.

Der har paa mange Steder maattet arbeides meget, inden man er naaet saavidt, at en Bogsamling har kunnet oprettes; Aftenskole, Foredrag, Oplæsninger o. desl. have gjerne dannet Indledningen, og det er i Reglen Lærere, der have taget dette ikke ringe Arbeide paa sig, som det for det meste ogsaa er dem, der – saa godt som altid uden nogetsomhelst Vederlag – forestaae Bogsamlingerne, om der end ogsaa er mange Præster, som omfatte denne Sag med Varme og Interesse og vise det i Gjerningen ved at stille sig i Spidsen derfor. Det ligger i Sagens Natur, at det nærmest er Ungdommen, der kan virkes paa med Held, og der synes i Virkeligheden for Tiden at være Noget at bygge paa, selv paa Steder, hvor det nu tilsyneladende seer meget lidet lovende ud, idet de Ældre, og navnlig de Velhavende, hvad der gennemgaaende er Tilfældet, holde sig

borte, saa at der arbeides under meget trange Vilkaar, saa meget mere, som det ingenlunde kan siges at være Regel, at Sogneraadene ville (og kunne) hjælpe. Det staaer paa de fleste Steder saaledes, at der er Udsigt til, at det Slægtled, der nu er unge Mænd, vil have langt mere Syn for denne Sags Betydning og langt mere Interesse for den end det, som for Tiden var nærmest til at bære den frem.

En Understøttelse paa det nuværende Tidspunkt vil ikke blot hjælpe over øieblikkelige Vanskeligheder, men efter al Rimelighed bære rig Frugt, ogsaa derved, at Bogsamlingerne, idet de udvides, faa større Værd og Betydning i Manges Øine, som nu holde sig borte, skjøndt de kunde støtte dem, og at derved Overgangen til den Tid, da de ville kunne bære sig selv, vil lettes betydelig.

Alb. Andresen N. Fjord

E. Holm Fr. W. Horn

Bilag 2

Folkebogsamlinger

(Folkebibliotheker, Sognebogsamlinger, blivende Bogsamlinger, der tilhøre Læseforeninger, og til hvilke alle have Adgang imod et ringe Vederlag eller gratis)

1. Bogsamlingens Navn og Omraade (om den omfatter Sognet, Pastoratet, et Skoledistrikt o.s.v.)?
2. Hvor naar er den stiftet? Har der været Standsninger i dens Virksomhed?
3. Af hvem ejes Bogsamlingen? (Sognet, Kommunen eller en Læseforening?) Er det bestemt, hvor Bøgerne gaa hen, hvis Bogsamlingen opløses?
4. Hvorledes vælges Bestyrelsen? og for hvor lang Tid? Hvem vælger Bøgerne, der kjøbes? Den nuværende Bestyrelses Medlemmer (Navn og Stilling).
5. Hvor opbevares Bogsamlingen? Haves Skabe?
6. Hvorledes besørges Udlaanet? Er der flere Udlaanssteder (f.Ex. i forskellige Skoler paa det Omraade, Bogsamlingen omfatter)? Er Bibliothekaren lønnet?

7. Hvor stort et Antal Bøger har Bogsamlingen? Ere Bøgerne godt indbundne? Findes der mange Bøger, som ere ubrugelige enten paa Grund af Slidet eller paa Grund af forældet eller daarligt Indhold? Findes der større belærende Værker som Konversationslexikoner, Atlasser, større historiske Værker o.l.
8. Er der forskjelligt Kontingent efter de forskjellige Formuesvilkaar? Kunne fattige Læsere benytte Bogsamlingen frit? Hvor mange Laanere er der for Tiden til hver af de forskjellige Kontingentsatser, og hvor mange laane frit? Hvor stort Beløb er der indkommet ved Kontingent i hvert af de tre sidste Aar?
9. Hvilke Tilskud har Bogsamlingen i hvert af de tre sidste Aar haft fra Staten, Kommunen, Sparekasser eller Stiftelser? Gives der Legater til Indkjøb af Bøger?
N.B. Understøttelse fra Kommiteen til Understøttelse af Sognebogsamlinger (oprindelig den Raben-Levetzauske Fonds Kommitee) og fra Udvalget for Folkeoplysningens Fremme er Statsunderstøttelse.
10. Staar Bogsamlingen i Forbindelse med andre Bogsamlinger for ved Udvexling af Bøger eller paa anden Maade at opnaa et større, mere afvexlende Bogforraad?
11. Hvor stort har Antallet af udlaaente Bøger været i hvert af de tre sidste Aar? Hvor mange Laanere? Have Skolebørnene Adgang til Brug af Bogsamlingen? I bekræftende Fald, hvor stort et Antal af de udlaaente Bøger er udlaaent til dem?
12. Er der Læsestue? I bekræftende Fald, hvor tit er denne aaben? Er den opvarmet om Vinteren? Er der noget Haandbibliothek?
13. Er der i Sognet (Kommunen) Bogsamlinger for særegne Kredse af den store Befolkning som Skytteforeninger, Husholdningsforeninger, Totalafholdsforeninger, Arbejderforeninger, Højskoleforeninger o.l.?

NOTER

1. Rigsarkivet (RA), Kultusministeriet, 2. kt.
2. Terminologien dækker betegnelserne læseforening, sognebogsamling, sognebibliotek, bogsamling m.m.
3. *Berlingske Tidende* 17. januar 1878, Sogne- og Folkebibliothekernes Stilling. (Trykt som bilag 1)
4. RA, Kultusministeriet, 3. kt., Budgetsager 1881-82.
5. *Ibid.* – Sagen blev først behandlet i 1. kt., der normalt behandlede kirkelige sager, men oversendtes derpå 10. september 1881 til 3. kt., der hovedsageligt havde det højere undervisningsvæsen som sagsområde. I 1899 henlagdes folkebibliotekssagerne under 2. kt., der behandlede det lavere undervisningsvæsen.
6. *Ibid.*
7. Rigsdagstidende 1881/82. Tillæg A, sp. 717-718. – Det ansøgte beløb var her henholdsvis 3000 og 6000 kr.
8. Rigsdagstidende 1895/96. Tillæg A, sp. 2995-2996.
9. RA, Kultusministeriet, 3. kt., j.nr. 555/1884.
10. *Ibid.*
11. *Ibid.*
12. *Ibid.*
13. RA, Indenrigsministeriet, KK, j.nr. 2337/1884.
14. RA, Kultusministeriet, 2. kt., Oplysninger om folkelige- og skolebogsamlinger.
15. Ministerialtidende B, 1889. S. 915-919.
16. RA, Kultusministeriet, 3. kt., j.nr. 555/1884.
17. *Ibid.*, j.nr. 650/1889.
18. Rigsdagstidende 1889/90. Tillæg A, sp. 2757-2758.
19. *Ibid.*, sp. 821-824.
20. RA, Kultusministeriet, 3. kt., j.nr. 650/1889.
21. Bibliotekstilsynets arkiv.
22. RA, Kultusministeriet, 3. kt., j.nr. 555/1884.
23. Dansk Socialhistorie, bd. 4. 1980. S. 261.
24. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen i Danmark 1870-1970*, bd. 1. 1972. S. 171-175.
25. Peter Seeberg: *Vand, belysning og opvarmning. I: Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede*, red. Axel Steensberg, bd. 1. 1963. S. 389-390.
26. Erling Bjøl: *Vor tids kulturhistorie*, bd. 1. 1978. S. 284.
27. *Lollandsk Landsbyliv i 19. Aarhundrede. Efter Optegnelser af Lærer J. Jørgensen m.fl. Udg. ved Henrik Ussing. Nykøbing F. 1937. S. 175-177.*
28. I novellen *Da Lampen tændtes* (1900).

29. H. Hvenegaard Lassen: De danske folkebibliotekers historie 1876-1940. 1962. S. 28-29.
30. V. Grundtvig: Stationsbyens Folkebibliotek. I: Bogsamlingsbladet, 4. årg. 1909-10. S. 17-21.
31. Andr. Sch. Steenberg: Folkebogsamlinger. Deres Historie og Indretning. 1900. S. 57.
32. Joachim Larsen: Meddelelser om forskellige Forhold vedrørende Skolevæsenet i Danmark. 1880. S. 22.
33. Ministerialtidende B, 1889. S. 916.
34. Hvenegaard Lassen, s. 60 og 79.
35. Ibid., s. 66.